

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Διδακτική της Γλώσσας Ι

Ενότητα 3: Κοινωνιογλωσσολογικές και πραγματολογικές προσεγγίσεις

Μαριάννα Κονδύλη

Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΕΑΠΗ)

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά **ΠΠ**
μαθήματα

1. Σκοποί ενότητας	2
2. Περιεχόμενα ενότητας.....	2
3. Κοινωνιογλωσσολογικά και πραγματολογικά ρεύματα	2

1. Σκοποί ενότητας

- Να δοθεί έμφαση στη σημασία ανάπτυξης επικοινωνιακών ικανοτήτων
- Να περιγραφούν οι βασικές αρχές της κοινωνιοσημειωτικής θεωρίας της γλώσσας του Halliday
- Να ερμηνευθεί η γλωσσική ανάπτυξη με βάση αυτή τη θεωρία

2. Περιεχόμενα ενότητας

Στην ενότητα αυτή δίνεται έμφαση στη σημασία της ανάπτυξης της επικοινωνιακής ικανότητας των παιδιών, γίνεται μια εισαγωγή στην κοινωνιοσημειωτική θεωρία της γλώσσας του Halliday και ερμηνεύεται η γλωσσική ανάπτυξη με βάση αυτή τη θεωρία. Εξηγείται δηλαδή πώς τα παιδιά μεταβαίνουν από την πρωτογλώσσα στη γλώσσα.

3. Κοινωνιογλωσσολογικά και πραγματολογικά ρεύματα

Τις τελευταίες δεκαετίες επαναπροσδιορίζονται γενικότερα οι στόχοι της γλωσσικής διδασκαλίας. Παρατηρείται ότι η γλωσσική πλήρωση δεν επέρχεται μέσα από μηχανικές ασκήσεις (structural drills), όπως πρέσβευε ο αμερικανικός δομισμός. Η ικανότητα παραγωγής γραμματικά ορθών προτάσεων δεν συνεπάγεται αυτόματα και την ικανότητα παραγωγής επικοινωνιακά αποτελεσματικού λόγου, εφόσον είναι φανερό ότι μολονότι οι μαθητές/τριες έχουν μάθει τον «κανόνα», όταν χρειαστεί να τον εφαρμόσουν σε πραγματικές περιστάσεις, γίνονται αναποτελεσματικοί/-ές.

Έτσι, δίνεται βάρος στην ανάπτυξη των **επικοινωνιακών ικανοτήτων** και συγχρόνως αυξάνεται το ενδιαφέρον για τη μελέτη της ομιλίας, του γεγονότος της εκφοράς ή και των *γλωσσικών ενεργημάτων* [= οι πράξεις που επιτελούνται μέσω της γραπτής ή προφορικής γλώσσας, π.χ. υπόσχεση, απειλή, παράκληση, δήλωση, ερώτηση κτλ. Τα εκφωνήματα αποτελούν γλωσσικά ενεργήματα όταν εντάσσονται στο πλαίσιο της γλωσσικής επικοινωνίας και επιτελούν συγκεκριμένο σκοπό. Για παράδειγμα, με το εκφώνημα «Θα μπορούσατε να μου δώσετε το αλάτι» δεν ζητάει ο/η ομιλητής/ομιλήτρια να πληροφορηθεί αν ο/η αποδέκτης είναι σε θέση να του δώσει το αλάτι, αλλά να της/του δώσει το αλάτι].

Οι *πραγματολογικές* προσπελάσεις της γλώσσας και ειδικότερα η γενικότερη θεώρηση των *γλωσσικών ενεργημάτων* προσέφεραν νέα εργαλεία στην εμπειρική προσέγγιση.

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη της γλώσσας σε χρήση, και ειδικότερα οι σημασίες των εκφωνημάτων όπως χρησιμοποιούνται από πραγματικούς ομιλητές σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας, έδειξε ότι τα *γλωσσικά φαινόμενα* μπορούν να κατηγοριοποιηθούν όχι μόνο σύμφωνα με τις γνωστές γραμματικές κατηγορίες αλλά και σύμφωνα με τη **λειτουργία** που επιτελούν. Για παράδειγμα, το φάσμα της γραμματικά διαφοροποιημένης γλώσσας μπορεί να διδαχτεί σε συνάρτηση με τις καθημερινές πράξεις της γλώσσας, όπως το να ζητάμε συγνώμη, να ευχαριστούμε, να διατυπώνουμε ένα αίτημα, να δίνουμε μία εντολή κτλ.

Στη στροφή αυτή σημαντικότερη είναι η συμβολή της *ανθρωπολογίας της γλώσσας* και της *κοινωνιογλωσσολογίας*, που επεκτείνει τα μεθοδολογικά εργαλεία της γλωσσολογίας στο επίπεδο της κοινωνικής πραγμάτωσης της γλώσσας (Αρχάκης & Κονδύλη 2004). Η βασική της παραδοχή είναι ότι σταθερό στοιχείο των κοινωνικών σχηματισμών και των κοινωνικών γεγονότων είναι η **συστηματική μεταβολή**, η ποικιλία και η αλλαγή της γλώσσας –εν τέλει της γλωσσικής επικοινωνίας– ιστορικά, γεωγραφικά, σύμφωνα με τις κοινωνικές τάξεις και τις κοινωνικές περιστάσεις. Συνειδητοποιείται ότι η γλώσσα χαρακτηρίζεται από ετερογένεια σε συνάρτηση με την κοινωνική ετερογένεια. Ορατό αποτέλεσμα της γλωσσικής ετερογένειας είναι οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα (γεωγραφική διαφοροποίηση), οι κοινωνικές διάλεκτοι (κοινωνική διαφοροποίηση), τα διαφορετικά ύφη, ανάλογα με τη χρήση της γλώσσας από ομιλητές/τριες σε διαφορετικές περιστάσεις (περιστασιακές ποικιλίες).

Ο γλωσσοανθρωπολόγος Dell Hymes (1972) εισάγει τον όρο **επικοινωνιακή ικανότητα**, για να σημάνει την ικανότητα που έχουν τα μέλη μιας *γλωσσικής κοινότητας* να χειρίζονται αποτελεσματικά τα επικοινωνιακά μέσα της γλώσσας τους.

Με καθημερινούς όρους, είναι η ικανότητα των ομιλητών όχι μόνο να κατανοούν και να παράγουν «γραμματικά ορθό» λόγο, αλλά και να γνωρίζουν τις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες χρήσης του, οι οποίες προσδιορίζονται από παράγοντες όπως: ποιος μιλάει, σε ποιον, πού, πότε, με ποιο σκοπό, για ποιο θέμα, με ποια μέσα ή διαύλους. Στην επικοινωνιακή ικανότητα, επομένως, συμπεριλαμβάνονται και οι γνώσεις για το εξωγλωσσικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση ο/η επαρκής χρήστης μίας γλώσσας όχι μόνον ελέγχει τη γραμματική και το λεξιλόγιο μιας γλώσσας (γλωσσική ικανότητα) αλλά επιπλέον ξέρει πώς να την χρησιμοποιεί κατάλληλα σε ένα φάσμα κοινωνικών περιστάσεων. Πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί να χρησιμοποιεί τη γλώσσα σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, με έναν ή περισσότερους συνομιλητές, με ορισμένο θέμα και συγκεκριμένη πρόθεση, και να χρησιμοποιεί τα διάφορα μέσα για την πραγμάτωση της επικοινωνίας. Η προσαρμογή του λόγου σε διαφορετικές κοινωνικές περιστάσεις χαρακτηρίζει τη **λειτουργική ποικιλία** (register), τον διαφοροποιημένο δηλαδή τρόπο γραφής και ομιλίας ανάλογα με το θέμα, τους συνομιλητές, το μέσο ως προς το λεξιλόγιο, τη συνάρθρωση των λέξεων, το βαθμό τυπικότητας κτλ. Όπως έχουν δείξει οι κοινωνιογλωσσολόγοι, κάθε ομιλητής/τρια παράγει λόγο που ανήκει σε διαφορετικές γλωσσικές συστηματικότητες ανάλογα με το κοινωνικοπολιτισμικό του/της υπόβαθρο, αλλά και ανάλογα με την περίπτωση, το θέμα, τον βαθμό επισημότητας κ.ο.κ.

Από τις διαφορετικές λοιπόν χρήσεις της γλώσσας προκύπτουν διάφορες μορφές προφορικού και γραπτού λόγου. Η γλωσσική πολυμορφία χαρακτηρίζει την πραγματικότητα μιας γλωσσικής κοινότητας και είναι αποτέλεσμα της λειτουργικής προσαρμογής της γλώσσας με σκοπό την εξυπηρέτηση των γλωσσικών αναγκών των μελών της.

Οι παραπάνω γενικές διαπιστώσεις ισχύουν για τη χρήση τόσο της μητρικής όσο και των γλωσσών που μαθαίνουμε κατά τη διάρκεια της ζωής μας. Σ' ό,τι όμως αφορά τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου ορισμένες καθοριστικές πτυχές της **γλωσσικής ανάπτυξης**.

Θεωρείται πια δεδομένο ότι όταν τα παιδιά φτάνουν στο πρώτο σχολείο έχουν ήδη κατακτήσει επαρκώς τους μηχανισμούς της μητρικής τους γλώσσας. Από τη βρεφική ηλικία έχουν αποκτήσει τη δυνατότητα επικοινωνίας με το περιβάλλον με τη βοήθεια της πρωτογλώσσας, με την οποία μεταδίδουν συγκεκριμένα νοήματα μέσω φωνητικών συνδυασμών, μέχρις ότου φτάσουν στο σημείο να υιοθετήσουν το σύστημα των ενηλίκων (Halliday 1975). Ας θυμηθούμε ότι, σύμφωνα με την **κοινωνιοσημειωτική** θεωρία της γλώσσας του Χαλλιντέν, η γλωσσική ανάπτυξη συντελείται στη βρεφική και νηπιακή ηλικία με τη σταδιακή κατάκτηση των εξής επτά λειτουργιών, που ταυτίζονται με αντίστοιχες γλωσσικές χρήσεις:

- *εργαλειακή* (instrumental), για την ικανοποίηση υλικών αναγκών·
- *κανονιστική* (regulatory), για τον έλεγχο της συμπεριφοράς των συνομιλητών·
- *αλληλεπιδραστική* (interactional), που εξυπηρετεί τη δημιουργία επαφής με τους άλλους·
- *προσωπική* (personal), για την έκφραση της ατομικότητας·
- *ευρετική* (heuristic), για την εξερεύνηση του περιβάλλοντος και του εσωτερικού κόσμου·
- *φανταστική* (imaginative), για τη δημιουργία ενός δικού τους φανταστικού κόσμου·
- *πληροφοριακή* (informative), για τη μετάδοση νέων πληροφοριών (βλ. π.χ. Κονδύλη 2003).

Όταν φτάσουμε στο πιο αφηρημένο γλωσσικό σύστημα των ενηλίκων όμως οι λειτουργίες δεν ταυτίζονται με τις χρήσεις. Εδώ διακρίνονται οι γλωσσικές *μεταλειτουργίες*:

- η *ιδεοποιητική* (ideational) *μεταλειτουργία* για την έκφραση του λογικού περιεχομένου και του περιεχομένου της εμπειρίας·
- η *διαπροσωπική* (interpersonal) για τη συμμετοχή του ομιλητή/τριας στην κοινωνική κατάσταση και τα κοινωνικά συμφραζόμενα·
- η *κειμενική* (textual), που καθιστά γλωσσικά πραγματώσιμες τις άλλες δύο συνιστώσες και καθιστά τον/την ομιλητή/-τρια ικανό/- ή να διαμορφώνει με κατάλληλο τρόπο τη δομή των κειμένων.

Στην πρώτη σχολική ηλικία τα παιδιά έχουν προ πολλού υιοθετήσει το γλωσσικό σύστημα των ενηλίκων. Με άλλα λόγια, ξέρουν να επικοινωνούν με τους άλλους/ες λεκτικά, να ζητούν πληροφορίες, να προκαλούν αλλαγές συμπεριφορών, να ικανοποιούν μέσω του λόγου υλικές ανάγκες, να υποδύονται στο φανταστικό επίπεδο ρόλους στο περιβάλλον του παιχνιδιού κτλ. (Κατή 1992).

Έτσι, στις ηλικίες που μας ενδιαφέρουν τα παιδιά χρησιμοποιούν κανονικότερα τη γλώσσα τους στις οικείες περιστάσεις, μολονότι δεν έχουν παρά διαισθητική γνώση των μορφοσυντακτικών κανόνων της. Αυτό που βεβαίως δεν κατέχουν επαρκώς είναι οι ποικιλίες που σχετίζονται με πιο «απαιτητικές», επίσημες και σχολικές χρήσεις. Τους λείπουν όλες εκείνες οι εμπειρικές και πραγματολογικές προϋποθέσεις αλλά και οι ευκαιρίες που θα τους επέτρεπαν να τροποποιούν και να χειρίζονται τη γλώσσα ώστε να ανταποκρίνεται σε διαφορετικές ανάγκες.

Επιπλέον, όπως πρότεινε η κοινωνιολογική θεωρία περί κωδίκων του B. Bernstein, ενδεχομένως να χρησιμοποιούν μία ποικιλία της γλώσσας, η οποία πιθανόν συμπίπτει με τη σχολική **νόρμα** μόνον εφόσον αυτά προέρχονται από ανώτερα κοινωνικο-μορφωτικά στρώματα, δηλαδή από κοινωνικά περιβάλλοντα που τείνουν να χρησιμοποιούν γεωγραφικές, κοινωνικές, αλλά κυρίως περιστασιακές ποικιλίες συμβατές με το σχολικό λόγο (βλ. Αρχάκης & Κονδύλη 2004, Bernstein 1989, Φραγκουδάκη 1987). Όταν αυτό δεν συμβαίνει, τότε παρατηρείται αδυναμία των μαθητών/τριών να ανταποκριθούν στα σχολικά ζητούμενα και, συνεπώς, ένα είδος «ανεπάρκειας» ως προς τη γλωσσική χρήση. Κι αυτό διότι το σχολείο δίνει συχνά την εντύπωση ότι το σύστημα της γλώσσας που ήδη κατέχουν τα παιδιά είναι «κατώτερο». Οι διορθώσεις και μόνιμες παραινήσεις προς τους μαθητές/-τριες να μιλήσουν μία «καλύτερη» γλώσσα («πες το καλύτερα», «δεν το λέμε έτσι» κ.ο.κ.), τους δημιουργούν την εντύπωση ότι οι γλωσσικοί τύποι που χρησιμοποιούν στο οικείο τους περιβάλλον είναι λανθασμένοι ή υποδεέστεροι. Αυτό δηλαδή που ζητάει το σχολείο είναι η προσαρμογή της γλώσσας των μαθητών στη **νόρμα** και στην **πρότυπη** γλώσσα.

Σημειώματα

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Μαριάννα Κονδύλη. «Διδακτική της Γλώσσας Ι. Κοινωνιογλωσσολογικές και πραγματολογικές προσεγγίσεις». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://eclass.upatras.gr/courses/PN1419/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου της διδάσκουσας.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

